

ASOSIY VOSITALAR HOLATI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH TAHLILI

Ustoz :Jumaniyozov Nodirbek

Shogirt :Komiljonova Mohira

**Toshkent davlat iqtisodiyot
universitet To’rtko’l fakulteti**

2-kurs talabasi .

Annatsiya: Asosiy vositalar –ishlab chiqarish jarayonini harakatga keltiruvchi eng muhim omillaridan biridir. Asosiy vositalardan yaroqli holatda va samarali foydalanish bevosita xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlarning faoliyatini yakuniy natijalariga ta‘sir qiladi. Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlarning asosiy vositalari va ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish korxonaning moliyaviy ahvoli yaxshilanishi, jumladan mahsulot ishlab chiqarish rejasining bajarilishi, uning tannarxi va unga ketadigan asosiy vositalar bilan bog‘liq xarajatlarni pasaytirishga imkon beradi.

Kalit so‘z :*Asosiy vositalar , asosiy vositalar tahlili vazifalari, asosiy vositalar tarkibi, tuzilishi va dinamikasi tahlili, asosiy vositalar harakati tahlili, asosiy vositalardan samarali foydalanish tahlili.*

Asosiy vositalar – moddiy ko‘rinishga ega bo‘lgan, bir yildan o‘zoq vaqt xizmat qiladigan, o‘zining qiymatini mahsulot qiymatiga yoki xarajatlarga asta sekinlik bilan o‘tkazib boradigan aktivlardir.

Asosiy vositalar tahlili vazifalari:

- asosiy vositalar tarkibi, tuzilishi va dinamikasi tahlili;
- asosiy vositalar texnik holati tahlili;
- asosiy vositalar harakati tahlili;

- asosiy vositalardan samarali foydalanish tahlili;
- xo‘jalik yurituvchi sub‘ekt asosiy vositalar bo‘yicha foydalanilmagan ichki imkoniyatlarni aniqlash;
- asosiy vositalardan optimal foydalanish strategiyasini ishlab chiqish.

Asosiy vositalar xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar faoliyatida, ayniqsa ishlab chiqarish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki asosiy vositalarsiz ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish imkoni bo‘lmaydi. Asosiy vositalarning to‘g‘ri buxgalteriya hisobining zaruriy sharti – bu ularni baholashning yagona tamoyilidir.

Asosiy vositalarni baholashning quyidagi bosqichlari ajratib ko‘rsatiladi:

- boshlang‘ich;
- tiklanish;
- joriy;
- qoldiq;
- tugatish.

Boshlang‘ich qiymat (5-sonli BXMS 3-bandi, d-abzats) – to‘langan va qoplanmaydigan soliqlarni (yig‘imlarni), shuningdek aktivni undan mo‘ljal bo‘yicha foydalanish uchun ishchi holatiga keltirish bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan etkazib berish va montaj qilish, o‘rnatish, ishga tushirish va istalgan boshqa xarajatlarni hisobga olgan holda, asosiy vositalarni tiklash (qurish va qurib bitkazish) yoki xarid qilish bo‘yicha qilingan xarajatlarning qiymati.

Tiklanish qiymati belgilangan narx indeksi, tiklanish qiymati aniqlab bo‘lingan o‘xshash turdagi mahsulotlar narxi, narx o‘zgarishlarining yiriklashtirilgan koeffitsientlari yordamida aniqlanadi. Asosiy vositalar qiymatini ishlab chiqarishning o‘zgargan iqtisodiy va texnik shart-sharoitlariga mutanosiblikka keltirish uchun davriy ravishda asosiy vositalarni qayta baholash amalga oshiriladi. Tiklanish qiymati asosiy

vositalarning real miqdorini qoplash uchun zarur asosiy vositalar miqdorini aniqlashga imkon beradi.

Tiklanish qiymati belgilangan narx indeksi, tiklanish qiymati aniqlab bo‘lingan o‘xshash turdagi mahsulotlar narxi, narx o‘zgarishlarining yiriklashtirilgan koeffitsientlari yordamida aniqlanadi. Asosiy vositalar qiymatini ishlab chiqarishning o‘zgargan iqtisodiy va texnik shart-sharoitlariga mutanosiblikka keltirish uchun davriy ravishda asosiy vositalarni qayta baholash amalga oshiriladi.

Tiklanish qiymati asosiy vositalarning real miqdorini qoplash uchun zarur asosiy vositalar miqdorini aniqlashga imkon beradi. Joriy qiymat (5-sonli BXMS 3-bandi, e-abzats) – ma‘lum sanadagi amal qilayotgan bozor narxlari bo‘yicha asosiy vositalarning qiymati yoki xabardor qilingan, bitimni amalga oshirishni xohlovchi, mustaqil taraflar o‘rtasida bitimni 203 amalga oshirishda aktivni sotib olish yoki majburiyatlarni bajarish uchun etarli bo‘lgan summa. Qoldiq qiymat (5-sonli BXMS 3-bandi, j-abzats) – jamlangan amortizatsiya summasini chegirgan holda asosiy vositalarning boshlang‘ich (tiklash) qiymati. Tugatish qiymati (5-sonli BXMS 3-bandi, z-abzats) – asosiy vositalarning chiqib ketishi bo‘yicha kutilayotgan xarajatlarni chegirgan holda kutilayotgan foydali xizmat muddati oxirida asosiy vositalarni tugatish chog‘ida olinadigan aktivlarning faraz qilinayotgan summasi.

Asosiy vositalar harakati tahlili quyidagi ko‘rsatkichlar asosida amalga oshiriladi – asosiy vositalar kirimi (joriy qilinishi), yangilash, hisobdan chiqarish, tugatish, kengaytirish koeffitsientlari. Asosiy vositalarning texnik holatini tavsiflash uchun yaroqlilik, eskirish va almashtirish koeffitsientlari hisoblanadi.

Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar faoliyatida asosiy vositalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy vositalardan samarali foydalanish xarajatlarni to‘g‘ri taqsimlanishiga natijada korxonaning moliyaviy ahvoli yaxshilanishiga olib keladi. Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini umumiy tavsiflashda fond qaytimi, fond sig‘imi, fondlar rentabelligi, mahsulotlar o‘shishining bir so‘miga to‘g‘ri keladigan solishtirma kapital qo‘yilmalar kabi ko‘rsatkichlardan

foydalaniladi. Shuningdek, mahsulot ishlab chiqarish hajmi o'zgarishi natijasida yuzaga keluvchi nisbiy iqtisod (qo'shimcha ehtiyoj) ham hisoblanadi.

Xulosa

Asosiy vositalar xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatining moddiy-texnik asosini tashkil etib, ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. Ularning mavjudligi, holati va ulardan oqilona foydalanish darajasi korxonaning umumiy samaradorligi va moliyaviy natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Asosiy vositalarni to'g'ri baholash (boshlang'ich, tiklanish, joriy, qoldiq va tugatish qiymatlari asosida) hamda ularning harakati va texnik holatini muntazam tahlil qilib borish korxonaga real holatni aniqlash imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida eskirgan vositalarni yangilash, mavjud resurslardan samarali foydalanish va investitsion qarorlarni to'g'ri qabul qilishga yordam beradi.

Shuningdek, fond qaytimi, fond sig'imi va rentabellik kabi ko'rsatkichlar asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu asosda korxonaga ichki imkoniyatlarini aniqlab, asosiy vositalardan optimal foydalanish strategiyasini ishlab chiqishi mumkin.

Umuman olganda, asosiy vositalarni samarali boshqarish va ulardan oqilona foydalanish korxonaning raqobatbardoshligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Subramanyam K.R. Financial statement analysis. 11th edition. New York, Mc Graw-Hill Education, 2014. - 814 pages.
2. Kazakova N.A. Finansoviy analiz. Uchebnik. M.: Yurayt, 2018. – 470 s.
3. Jilkina A.N. Finansoviy analiz. Uchebnik. M.: Yurayt, 2018. – 285 s.

4. Raximov M. Iqtisodiyot sub‘ektlari moliyaviy holatining tahlili. O‘quv qo‘llanma. T.; Iqtisod-Moliya, 2015. -392 b.
5. Raximov M. Iqtisodiyot sub‘ektlari moliyaviy holatining tahlili. Uslubiy qo‘llanma. T.; Iqtisod-Moliya, 2015. -156 b.
6. Pardayev M.Q., Isroilov J.I., Isroilov B.I. Iqtisodiy tahlil. O‘quv qo‘llanma. T.:Print Line Group, 2017.-533 b.
7. Steven M. Bragg. Financial analysis: A business decision guide. 2nd edition. Colorado, Accounting Tools, Inc., 2014. –325 pages.
8. Shagiyasov T.Sh., Sagdillaeva Z.A., Urmanbekova I.F. Ekonomicheskiy analiz. /Uchebnik –T.: Iqtisod-Moliya, 2017. – 428 s.